ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(22) сәуір-маусым 2020
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)

Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Кырғызстан)

Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихыинституты директорының орынбасары. (Казахстан)

Әлімбай Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)

Әбусеитова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БжҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)

Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)

Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)

Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Казахстан)

Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)

Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қыпшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағыЕуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)

Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)

Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)

Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)

Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)

Сыдықов Ерлан Бәттәшұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы
Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәліккызы
Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы
Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым
Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:
Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт- Петербурге (Россия)
Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)
Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)
Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)
Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государстваКН МОН РК (Казахстан)
Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)
Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)
Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)
Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)
Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)
Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)
Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)
Кумеков Болат Ешмухамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)
Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана»
Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)
Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Гданьска (Польша)
Римантас Желвис (Želvys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогическийуниверситет (Литва)
Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)
Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)
Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)
Таймагамбетов Жакен Кожахметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК,Национальный музей РК (Казахстан)

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна
Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна
Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы
Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна
Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:
Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)

Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassievna – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy ofSciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyzhanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member ofGerman Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NationalAcademy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:
Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:
Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:
Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary
Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:
Khumarzakh Altynbek

ҒТАХР / МРНТИ / IRSTI 03.20.

ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ

Тоқтабай А.У.

Т.ғ.д., профессор, БҒҚ. Ш.Ш. Уәлиханов ат. Тарих және этнология институты.
Алматы қ., Қазақстан.

Аңдатпа. *Кіріспе.* Құсайын Тәкежанұлы халық ақыны, қазақтың алғашқы интеллегенция өкілдерінің бірі. Қазан төңкерісіне дейін ұлт оқымыстылары А. Асылбеков, С. Сейфулин, М. Жұмабаев, С. Мұқановтармен замандас, әріптес, аралас-құралас болған. Біздің қолымызға түскен қолжазба 1905 жылы жазылып, 1947 жылы редакцияланған екен. Қазақтың ежелгі әдет-ғұрыптары деп аталады. Автордың қолжазбасының алғы сөзінде бұл еңбек Сарыарқа қазақтарының өмірінен жазылған екен. Қолжазба өте құнды, себебі қазақтың каймағы бұзылмай тұрған кезде көптеген әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер қаз-қалпында қағаз бетіне түсірілген. Адамның үйленген кезінен бастап, о дүниелік болғанға дейінгі әдеттер мен жосын-жоралар, кезең-кезеңмен берілген. Мақал-мәтелдер, ғұрыптық жырлар мен нақты оқиғалар негізінде беріліп отырады. Мысалы: Абылайханның баласы өлгенде атақты шешеннің көңіл айтуы т.с.с. Бұл жазба мұра қазақ этнографиясына және фольклорына қосылған өлшеусіз қазына.
Түйін сөздер: ас, өлімақы, қыз-ұзату, А.А. Затаевич, құда, С. Мұқанов, М. Жұмабаев, Абылай хан, әдет-ғұрып, мақал-мәтел, Ақмола

ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ

Тоқтабай А.У.

Доктор исторических наук, профессор, ГНС. Институт истории и этнологиии имени
Ч.Ч. Валиханова, г. Алматы. Казахстан.

Аннотация. *Введение.* Кусайын Такежанұлы является народным поэтом, одним из первых представителей казахской интеллигенции. До Октябрьского переворота он был современником, коллегой и единомышленником отечественных деятелей А. Асылбекова, С. Сейфулина, М. Жумабаева, С. Муканова. Полученная нами рукопись была написана в 1905 году и отредактирована в 1947 году. Ее название - «Древние казахские обычаи». В предисловии к рукописи автора этот труд написан из жизни казахов Сарыарки. Рукопись очень ценна, потому что многие обычаи и традиции были записаны на бумаге до того, как казахские сливки испортились. Привычки и ритуалы, от брака до смерти, даны поэтапно. Даны пословицы и поговорки, ритуальные песни и конкретные события. Например: соболезнования известного оратора в связи с кончиной сына Абылайхана идт. Это письменное наследие – неизмеримое сокровище казахской этнографии и фольклора.
Ключевые слова: А.А.Затаевич, М.Жумабаев, С.Муканов, Абылайхан, обычаи, пословицы и поговорки, Акмола, сват, проводы невесты, цена смерти, поминки.

ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY

Toktabay A.U.

Doctor of historical Sciences, professor. Ch. Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. Almaty, Kazakhstan.

Abstract. *Introduction.* Kusayyn Takezhanuly is a national poet, one of the first representatives of the Kazakh intelligentsia. Before the October coup, he was a contemporary, colleague and researcher of domestic scientists A. Asylbekov, S. Seyfulin, M. Zhumabayev, S. Mukanov. The manuscript we received was written in 1905 and edited in 1947. Its name is ‘The Ancient Kazakh Customs’. In the preface to the author's manuscript, this work is written from the life of the Kazakhs of Saryarka. The manuscript is very valuable because many customs and traditions were written on paper before the Kazakh society deteriorated. Habits and rituals, from marriage to death, are given in stages. Proverbs and sayings, ritual songs and specific events are given. For example: condolences of a famous speaker on the death of son of Abylaykhan etc. This written heritage is an immeasurable treasure of Kazakh Ethnography and folklore.
Keywords: A.A.Zataevich, M.Zhumabayev, S.Mukanov, Abylaykhan, customs, proverbs and sayings, Akmola, matchmaker, price of death, farewell to the bride, funeral.

Кіріспе

XIX ғ. аяғы XX ғ. басында Ресей империясының мұсылман халықтары ішінде қазақтар кітап басудан әзірбайжандар мен татарлардан кейін 3-ші орында тұрған екен. Мұны дәлелдеген қазақ мәдениеті мен өнерінің жанашыры, қазандық тілші-ғалым Әбрар Каримуллин (Каримуллин, 1971). Ал жарық көрмей, баспаға жетпеген, қазақ қолжазбалары қаншама. Ертеректе әр ата-тек шежіресі, қиссалар, батырлық жырлар іспетті жазба дүниелер әр үйде болмасада, қазақ ауылы 10-15 түтін деп есептесек, әрбір 3-ші отбасында болғаны рас. Академик Ә. Марғұланның жазуынша ескіше оқып жаза білетіндердің саны жалпы қазақ халқының 40% құраған (Марғұлан, 1985). Жалпы жаңалыққа білім-ғылымға құмар қазақ ежелден ақырғы малы қалғанша, баласын ауыл молдасына беріп сауатын аштырып, кейінірек орысша оқытуды ойлаған. Біздің қолымызға Қ. Тәкежанұлының «Қазақтың ежелгі әдет-ғұрыптары» атты қолжазбасы 2000 жылы Омбы қаласына барған сапарымызда кездейсоқ қолға түсті. Қалалық кітапхананың алдында ескі кітаптар сатып отырған татар кемпірі «қолжазба қазақтың бір атақты оқымыстысынан қалған өте құнды дүние, ақшаңызды аямаңыз, келешекте маған рахмет айтасыз»-деген соң алған едік. Шынында да өте құнды дүние екен, әлі күнге дейін татар кемпіріне рахмет айтып келемін. Төте жазумен жазылған қолжазбаны оқу қиын болған жоқ, бірақ авторы Құсайын Тәкежанұлын ол кезде кім екенін білгем жоқ. Қолжазбаны алғаш 2005 жылы 200 данамен жарыққа шығарғанда автор туралы ешнәрсе айта алмадық (Тәкежанұлы, 2005: 83).

Әдістері

Мақалада ғылыми талдау негізінде материалды жүйелеу әдістерін, сондай-ақ мәдениеттанудағы қолданылатын типологиялық әдіс пайдаланылды.

Талқылау мен нәтижелер

Қолжазбаның түпнұсқасын Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия университетінің Отырар кітапханасына тапсырдық. Кейін сұрастырып білсем, бұл кісі халық ақыны, қазақтың алғашқы оқыған интеллегенциясының бірі екен. Құсайын Тәкежанұлы 1886 жылы Қарағанды облысы,

Бұқар жырау ауданы, Құндызды ауылында туып, 1972 жылы Астана қаласында өмірден озды. С. Сейфуллин, С. Мұқанов, М. Жұмабаев, А. Асылбеков тағы басқада қазақтың алғашқы интеллегенция өкілдерімен замандас, әріптес аралас-құралас болған. Жастайынан домбырамен күй тартуды, ән салуды Тәттімбет, Ақансері, Біржан сал мектебінің өкілдерінен үйреніп, өзіде бірсыдырғы өлеңдер мен поэмалар жазған. Жасында Қызылжардағы былғары зауытында жұмыс істеп, орыс-қазақ мектебінде оқыды, орыс тілін жастайынан жетік үйренеді, бірақ отбасының ауыр жағдайына байланысты елге оралып, мектеп ашып, бала оқытады, ел ішінде «Құсайын молда» - деген ат алады. 1917 жылы Ақмолаға келіп, Сәкен Сейфуллин мен Абдолла Асылбековтің әсерімен «Жас қазақ» ұйымына мүше болып, «Тіршілік» газетінде өлеңдерін жариялай бастайды. 1920 жылдардың ортасында қазақ жерінде жұқпалы ауруларды тексерген орыс дәрігерлерініңаудармашысы болып жұмыс істейді. Халқының әдет-ғұрып, салт-дәстүрін, өнерін жадында сақтаған Құсайын ақын- композиторлардың, жыраулардың шығармаларын жақсы білетін еді. Иманжүсіптің өмірі мен творчествосы туралы естеліктері мен өлеңдерін А.В. Затаевич «Қазақ халқының мың әні»-деген жинағында жариялайды (Затаевич, 1925). 1959 жылы «Термелер» - деген атпен алғашқы өлеңдер жинағы жарық көреді (Тәкежанұлы, 1959). 1964 жылы Сәбит Мұқановтың алғы сөзімен «Қария толғанысы» - деген жинағы жарық көреді (Тәкежанұлы, 1964). Бұл еңбегінде автор халық творчествосының қайнарларынан мол сусындаған, өзі де сол халықтың жанрларды тереңдете дамытқан шебер екенін көрсете білді. Кітапта мақал-мәтелдер, қанатты сөздер, өсиеттер мен мысалдар, жұмбақтар, шығыс рубайылары түрінде жазылған өлеңдер ерекше құнды. Қ. Тәкежанұлы артында мол мұра қалдырған халық ақыны, іздесе әлі де табылары даусыз.

Қазір қазақ қоғамында «Бәленбай уақыттағы сандықтың түбінде, болмаса жердің астында, бұрын жеті атасынан бұрынғы жазба еді» деп кітап қылып басып жататын әдет пайда болды. Мұның түпнұсқасы қайда десең жоғалтып алдым, суға кетті, өртеніп кетті» деп Мюнхаузеннің ертегісі сияқты бірнәрселерді айтады. Мұндайдың өтірік екенін, халықты алдау екенін, ең бастысы халықтың алдында қылмыс жасау екенін айтпауға болмайды. Сондықтан қазір әрбір мұндай нәрсені сын көзбен қарап, мамандардың талқысына салу қажет.

Автордың өзінің айтуынша «Ақмола, Қараганды, Көкшетау облыстарына қараған қазақтардың құда түсу, қалың мал, қыз ұзату, келін түсіру, өлімге ас беру, ғұрып, әдет, салт санасы» - деп аталатын қолжазбасын 1905 жылы бастап кейінірек Кеңес заманында бітірген көрінеді. ХХ ғ. басында қазақ этнографиясынан бұл іспетті шығарманың жазылуы, оның біздің заманымызға дейін жетуі – үлкен құбылыс деп бағалауға болады. Сондықтан біз бұл еңбекті 2013 жылы қайта жарыққа шығардық (Тәкежанұлы, 2013). Бұнда Сарыарқа қазақтарының әдет-ғұрыптары, атап айтқанда құда түсуден басталып ас беруге дейін жүйе-жүйе болып баяндалған. Әрине бұл әдет-ғұрыптардың құндылығы сол қазақтың каймағы бұзылмай, өзінің жүздеген, мыңдаған жылдар бұрынғы салттарын, автордың көзімен көріп қолымен ұстап жүріп жазуында, осы жағынан бұл мұра Құрбанғали Хамидтің «Тауарих Хамсасымен», Спандияр Көбеевтің «Қалың малымен» Мұхамедсалық Бабажановтың «Қазақтың қазақ туралы жазбаларымен» қатар тұра алады.

«Этнографические материалы сокровищница многовековой народной мудрости, архив истории познаний, мира и природных явлений человечеством. Этнографы XVIII-XX вв. зафиксировали материалы идущие из самых различных хронологических глубин и порожденные в своей основе самыми разными стадиями развития человеческого общества» деп жазады академик Б. Рыбаков (Рыбаков, 1989: 279). Қаратеңіз, Дон, Еділбойын, Қырым-Кавказды көшіп-қонып жүрген скиф-сақ тайпалары да грек-рим т.б. елдердің салттары кіріп кетпесін деп қатаң шектеу қойған. Тіпті құдандалық байланыста болса да, сол елдің бірде-бір ғұрпын алмаған.Мысалы: «Сақтардың падишасы Савлиянның інісі Анархис нәсілін жасырып, грек атанып

Эллададан ұзақ саяхаттан оралысымен, әйелдің етеккөйлегін киіп, Кизик қаласында Кибес құдайына ас бермек болады. Анархистің бұл әрекетін ағасына жеткізгенде, бөтен халықтың ғұрпы елге тарап кетеді деп сақтанған савлия інісін садақпен атып өлтіреді». (Хазанов, 1979: 48-50) Бұдан ұлттық салт-дәстүріміздің бүгінгі күнге жойылмай жетуі үшін, ата-бабаларымыздың небір ауыр құрбандықтарға барғандығын байқаймыз.

Қазақ қоғамының негізі басқа да қоғамдар, мемлекеттер, халықтардікіндей отбасы, шаңырақ деген ұғымнан туған. «Бас екеу болмай, мал екеу болмайды» дейтін халық үшін шаңыраққа ие болудың өзі абырой, адамдық нысаны. Қазақ халқында «Бірінші байлық – денсаулық, екінші байлық – ақ жаулық, үшінші байлық – он саулық» деген үш тармақты, бір бүтін аталы сөздің бар екені мәлім. Мұны өмір пәлсәпасы деуге де болады. Автор «Қазіргі Ақмола, Қарағанды, Көкшетау облыстарына қараған қазақ елдерінің құда түсу, киіт кию ғұрпы, әдет, салт-санасы жайында» деп І-тарауға жеке бөлімшелер арнап тоқталған (Бөлімшелер: Ұл әкесі жағынан құдалыққа бару ғұрып, әдет, салт-санасы және киіт кию жайында; Құдаларды қарсы алу әдет-ғұрып,салт-санасы; Қыз әкесінің құда түсіп, мал алу жайында ғұрып-әдеті, салт-санасы; Күйеудің қайынға бару ғұрып, әдет, салт-санасы; Қыз ұзату, жасау жасау әдет-ғұрып, салт-санасы; Келін түсіру әдет-ғұрып, салт-санасы). Автордың жазып алған деректері бойынша: Құда түсу қыз бен жігіттің әке-шешелері еркінде болған. Бұған бағзы уақыттарда ел жақсылары да кірісіп кететін болған. Мұның себебі, құда болатын адамдар келіспеген уақыттарда, келіспеу себептері: 1) бірін-бірі менсіну ата туыс жағынан болмаса, байлыққа, адамшылық жағынан, қалың мал жөнінен. Міне, осындай уақыттарда ел жақсысы болмаса, тап жақсысы, ауыл жақсысы қатысады. Қазақ әдетте құда болудан бұрын бір-бірінің ататегін, дәулетін, адамшылық және басқа жағдайларын аса мұқият сұрап тексеріседі. Құда болатын адамдар бірін-бірі мұнша таңдаудан мақсаттары не деп сұрағанда қазақ ақсақалдары келесі себептерді айтады. Бірінші, құда болған адамдар туысқандай болу, барлық-жоқтыққа, жақсылыққа-жамандыққа, бәріне ортақ болу. Екінші, ата ұрпаққа, дәулетте, адамшылықта тең болу. Үшінші, болыстық, ауылнайлық, партия бола қалса, жәрдемдесу. Төртінші, жер-су жағынан бір-біріне қарасу. Бесінші, ұл әкесі жағы киітке қызығу, жүйрік ат, жампоз тон, желмая нар, қыран бүркіт, алғыр тазы, масаты кілем, тай тұяқ жамбы және басқа асыл заттар яки жүздеген қырықтаған қой, киіт кию. Алтыншы: «Тең келсе тегін бер» деген мақалды еске алу, бірақ бұған әке-шешелердің көңіл бөлу шамасы аса аз кездеседі. Осы айтылған ғұрып, әдет, салт-сана жайында ақсақалдармен әңгімелесіп жай жағдайларын сұрастырғанда мына түрде айтады: «Бұл айтылған жағдайлар барлыққа, байлыққа байланысты», - дейді. Шамасы келмесе ұл әкесі де, қыз әкесі де ешқандай жағдаймен санаспайды. Және мына адамдар санаспайды. Бірінші, баладан мұқтаж адамдар. Екінші, дәулеті тасыған байлар, жақсылар - тоқалдыққа. Үшінші, қатыны өлген үй, иесіз қалған. Төртінші, тәуекелге бел байлаған пысық адамдар. Міне, осындай себептермен қатынға мұқтаж адамдар мал бетіне қарамайды. Мұндайлардың көбі түн салып алып-қашу, қолма-қол алыс-беріс қылады. Қолжазбада үйлену тойына байланысты сүт ақы, той мал, үйге кірер, босаға бойы, қол ұстатар, шаш сипатар, төсек салар, көрпе қимылдатар, отқа салар, ит ырылдатар, бақан салар, қыз қашар т.б. толып жатқан ғұрыптар тәптіштеп жазылған.

Қазақта өлімақы дейтін өлгеннің артынан атқарылуы тиіс барлық жосын-жоралғыларды білдіретін ұғым бар. Өлімақы – жан тәсілім еткеннен кейінгі алғашқы жуындыру мейірім сумен басталып, күзету, арулау, жерлеумен жалғасатын аза жылын және ас беру тәрізді жосын-жоралғыларды қамтиды. Бұл жосын-жоралғылар «өлі разы болмай, тірі байымайды» деген көшпелі ортада ежелден орныққан, іргелі қағидаға сай атқарылады (Қалиев, Оразаев, Смаилова, 1994). Қ.Тәкежанұлы «Қазіргі Ақмола, Қарағанды, Көкшетау облыстарында қазақтарың өлгендеріне өлген күннен бастап тамақ арнап берулері және өлік жайында ғұрып, әдеп, салт-саналары» деп 2-тарауға бөлімшелер арнап жеке тоқталған. (Бөлімшелер: Қонақасы, өлікті жөнелту, жаназаға шақыру тәртібі; Қабіршілерге ас беру ғұрып-әдебі; өліктің үші, не асберу

ғұрып, әдет-санасы; Өліктің жетісіне ас беру ғұрпы; өлікке бата оқыр әдебі; өлікке арнап жұма күні ас беру ғұрпы; ой бауырым! деген әдеп болған; өліктің 40-на арнап ас беру; өлікке аза салу ғұрпы, жылына толғанда ас беру; өлікке қара ас беру; қатым, құран ас беру ғұрпы; өлікке айғыр шаптырып ас беру; өлік жылына толғанда өлік иесі ат шаптырып ас беру; жоқтау әдет-ғұрпы; өлікке там соғу туралы ғұрып; қазақ әдетінде өлгендеріне көңіл айту ғұрпы).Автордың жазып алған деректері бойынша: қазақ әдетінде өлік шыққан үйден үш күнге шейін тамақ ішпеу әдеті болған. Кісі өлген үйге жанашыр жақындары алғашқы келгенде бірер шақырымдай жерден «Ой байырымдап! шабатын көрінеді. Сол бетімен өлік шыққан үйді айнала шауып сабап, аттан құлайтын көрінеді. Мұны өлімді болған туыстары қарсы алып, риза болатын көрінеді. Бұлай болмаса наразы болады дейді. Сондай-ақ қазақ әдетінде өлікке там салу міндетті әдеттен саналған «...ас бермесе атаусыз аштан қалдырды, там салмаса жалаңаш қалдырды...» дейді. Өлікке там салу Ақмола, Көкшетау, Қарағанды облыстарында мына түрде болған: Бірінші, бесікше салып, айналасын орлайтын. Екінші, шіркі шикі кірпіштен, яки ағаштан қорған салады. Үшінші, атақты байларға, болыс, билерге, ақсүйек, аталыларға, батыр, шарапатты адамдарға және басқаларға үлкен там салады.

Марқұмның жүгі ауыр, үші, жетісі, қырқы, жылы бар, аты, атағы бар адам алдында асқар таудай ел-жұрттың бата оқыры жылына шейін болады. Қазақтың мақалы «...қарны ашқан қаралы үйге бата қылады» дегендей, мұнан басқа шығын да толып жатыр, ең ақыры жұма, бейсенбіде шелпек те пісіріп беру керек болады. Адам өлген күні барлық туыстары жиналып, қонағасын береді. Өлік иесінің шамасын байқап, неше тоғыз мал байланады, жаназаға қанша ел шақырылады дегендей өлікті жөнелту жабдығына кіріседі. Е.Смағұловтың пікірі бойынша: Қазақ халқының өлген адамға байланысты әдет-ғұрып, салт-дәстүрлер тәртібі, белгілі бір табиғи-экологиялық кеңістікті игеру жолында қалыптасқан қоғамдық-әлеуметтік, саяси жүйелердің жиынтығы ретінде этнография ғылымының ең өзекті мәселелерінің бірі десек артық емес. Оның ішінде, әсіресе, өлген адамды шығарып салуға байланысты ғұрыптық циклдың аяқталуын білдіріп, қорытынды нүктесін қоятын - ас беру дәстүрінің маңызы зор. Ас өткізетін рудың абырой-атағын асыратын ұлы астар руаралық жиын, мәжіліс қызметін атқарған (Смағұлов, 2005). Бұл еңбекте ас берудің өзінің жіктеліп үш түрге бөлінетіні: қара ас беру, айғыр шаптырып ас беру, жылы толғанда ас беру сияқты түрлері анықталып жазылған. Қ.Тәкежанұлының дерегі бойынша: өлік жылына толғанда, яки өлік иесі өзінің қарнына келгенде бұл асқа өлік иесі сегіз, тоғыз ай бұрын қам қылады. Бұл бәйгеге көбінесе айғырлар әкелінеді. Сондықтан «айғыр шаптыратын ас» деп ат қойған болу керек, ат келсе де тоқтау болмайды. Бұл істің ғұрып-әдет, салт-санасы қара асқа болады. Бірақ айырмасы мыналар: Мұның ошағына сегіз-тоғыз ай бұрын шақырады. Себебімұның сойысы мал арықтамай, ет қатысымен союға тиіс болады. Екінші:Қара астан бұған көбірік шақырылады. Үшінші: Бірнеше аттарға бәйгетігіледі, мына түрде бас бәйге – ірі қара бастатқан тоғыз мал болады.Аяғы тай, тайынша бұл бірінші атқа, екінші аттың бәйгесі, бұл да тоғызбас мал. Бұғаннәрсекіреді. Үшінші аттың бәйгесі тай, тайынша болады. Нәрсе қосылады, бұдан соңғылар, нәрсе болады. Шапан бастатқан тоғыз неше атқа бәйге тігілсе, бәрін де құрық алдырмайды. Төртінші: палуан бәйгесі болады. Бұда тоғыз, тоғыздан болады. Бас балуанның бәйгесі ірікара бастатқан тоғыз болады. Бұған нәрсе қосылады. Кілем, ішік, шапан сықылды. Екінші палуан бәйгесі: бұл да мал бастатқан болады. Малы, жайы, ері, пікірі болады. Бұған да нәрселер қосылады, шапан, кездеме сықылды. Бұдан кейінгі балуан бәйгелері көбінесе өлі нәрселер болады. Қанша палуандар күрессе де жол бермей қоймайды. Қара астан басқа пәлендей айырмасы жоқ. Бірақ бұл аста асшылар тегісқонады, сый-құрмет бәрі қара астай болады. Таң рауаннан біреу атқамініп желіп жүріп тігілген үйлерді тегіс хабарландырады. Атшабары тағы бар, асшылар асығыс түрде аттарына мінеді. Бір қолына ту ұстап шығады, ұзын ағашқа ақ шүберек байлаған барлық адамдар соған жиналады. Әбден жиналып болған соң қарақшы тігуге арналған

жерге қарай жүреді, бұл туды қарақшы деп атайды. Бәйгеге қосылатын аттар жеке топтанып жүреді, құйрықтары сүзілген, кекілдері түйілген,балалары үстінде шалбарланып киінген. «Әр жүйрікке қарасаң, қыранқұстай шүйілген», деген жыр осылардан қалған болуы керек. Қарақшыәдетте тау басына ең болмаса төбе басына тігіледі. Бос жерге барлық асшылар жиналып болған соң бәйге аттарын санайды. Әркім баласының басына белгілі орамал байлайды. Біреуі қызыл, біреуіақ, біреуі көк деген сықылды. Аттардың қай жерден, неше шақырымнан шабатыны бұрыннан айтылған болады. Бәйге аттары айдауға бірер адамдар арнап шығарады, бұларға мына түрде тапсырыс болады. Бірінші: Аттарға ықтиат болыңдар, жасырынып қалып, жолдан қосылмасын, шашау шығармаңдар. Екінші: қатты айдаңдар, жүйріктер сыналсын. Үшінші:жіберетін жерге жақындағанда, балаларды дәретке отырғызыңдар тегіс. Сонда ықтиат болыңдар, әккі балалар тап сонда қашады. Төртінші: тап айтылған жерден жіберіңдер. Атайдаушылардың қолында жеңіл құрықшасы болады. Міне, осылай аттарды айдап жөнеледі. Бұл бәйге аттарға екі түрлі шарт қойылады. Бірінші: аттар тартусыз болады.Екінші, тартулы болады. Тартусыз түрі: Жалпы халық екі топ боп отырады, ортасы ашық болады. Бәйге аттар ортадан өтеді, әрбір аттағы балалар, өз руын айтып айқалап өтеді. Мысалы: өз руының алдынан шығыпбіреу шылбырдан, біреу тізгіннен біреу құйысқаннан ұстап сүйрейді.Ат айдап кеткен соң халықтың бәрі аттан түсіп отырады. Ру – рудан палуандарын шығарады, палуандар көйлекті тастап, жалаңаш етіне шекпен киіп, сол қолын жеңіл киіп, оң қолды жалаңаш қойып, шекпеннінжеңін белге қоса буады. Белбеуді бостау буынады. Жалаңбастанып, біртізелеп ортаға шығып отырады. Біреулері томағасын алған бүркіттей,біреулері кісі алатын бурадай біреулері қойға шабатын қасқырдай болып отырады. Күрес түрлері бірінің бірі ыңғайына жібермей аңдысып,жұлқып, тартысып біраз уақыт жүреді. Біреу үйіріп, біреу қағып, біреушалып, біреу көтеріп еркін палуан ә дегеннен меңгеріп әкетеді. Бірақ әдісте айлалы бола коймайды. Өстіп жүріп айқындап, соғып та кетеді яки ит жығыс та кетеді. Осындайда жығылды деп үлкен талас таболады, жанжал төбелес те болып қалады, екі жақтың басты адамдары тоқтатады. Осы түрде күрес кезек-кезек ұзаққа тартылады. Бәйгеүлестірушілер жыққан жағының басты адамдарына бәйгені беріп жатады. Бұлар өз ара үлесіп алып жатады. Күрес бәйге аттар көрінгенше болады. Екі рудың палуандары күрескенде әрқайсысы аруақтарына сиынып тұрады. Бәйге аттардың алдынан бірнеше адамдар жібереді. Бұларды даяшы дейді. Бұларға тапсырынды ат қарақшыдан өткендебаланың басындағы орамалын алады. Бұл үлкен дәлел болады. Бұл ат нешінші екені есінде болады. Бәйге аттардың ең әуел шаңы көрінеді.Бұдан соң «шаңнан шығып сурылған, жер танабы қуырылған, алып қашып баланы, ақ көбік шашып аузынан, шын тұлпар келер алдынан». Арда кер дейтін тұлғаның бір атына айтылған сөз дейді. Осы түрде аттар келіп болады. Бәйге тігілген аттар болған соң аттарға артық көңіл бөлінбейді. Аты келгендер бәйгемен, аты жоқтар атын іздеумен болады. Тартусыз аттар да дау-жанжал аз болады. Тартулы аттар да талас тартыс аса көп болады. Мұндайда үлкен төбелес те болып кетеді. Ұрушақырысқан. Мұндайдың арасына ел жақсылары кіріп келістіреді. Осы түрде ас таркайды. Аттары келіп, балуандары жыққан елдер масаттанып қайтады. Балуандары жығылып, аттары бәйгеге ілікпеген елдердің адамдары еңселері түсіп салысуға кетіп еліне зорға жетеді. Сүйек, тамыр, таныстарын іздеп, жолаушылап қайтады. Аты бәйгеге ілікпегендер ат жаратушының мазасын алып қайтады. Ат бабына келмеді, қара жарысқа аз салдың, тері жақсы алынбады деп. Жалпы аттың түрлері мен типологиясын зерттеу келешектің міндеті.

Ежелден қалыптасқан халқымыздың дүниетанымы, өмір салты туралы мәліметтердің төл мақал-мәтелдерімізде көрініс табуы заңдылық. М. Қозыбаев «Тарих, этнология, фольклор, тіл – халықтың жан дүниесі, оның барша әлем алдындағы айнасы» дейді (Қозыбаев, 1994). Еңбекте «Су сүзілмейді, сүйек үзілмейді», «Сыйласып өткен құданың туысқанынан несі кем, сыйласпаған құданың соғысқан жаудан несі кем», «Аз бергенге жұбанған – құданың ең жақсысы», «Ұл туғанға

күн туар» т.б. көп айтыла бермейтін нақыл сөздер берілген. «Мал көтерер өлімді, дос көтерер көңілді», «Қасаң байтал екі айғырды ашшы қылады», «Қалыңсыз қыз болады, кәдесіз қыз болмайды», «Екі қатын баласы – екі ру», «Аза аруы сый сату» деген мақал-мәтелдердің шығу себептері түсіндіріледі. Мысалы өлікке аза салу қазақ әдетінде үлкен міндеттен саналады. Бұл азаның жүретін орындары, құдалар, дос-тамырлар тағы қадірлес жақындар бір-бірінің өліктерінің бәріне *аза салу* керек. Азаның ең көбі екі-үш үлкен қара болады, азы бір қара болады. Мал сойып, саба толтырып бірнеше әйелдер, еркек молда, қожа барады. Құрметпен қарсы алады. Бірер қонып қайтады. Бұл азаға өкпелеуші де болады, мал алмай қайтармайды. Олай да, бұлай да қояды, араларында тағы өлік болса, сол уақытта қайтарады. «Аза аруы сый сату» деген осыдан қалғандығын айтады. Қ. Тәкежанұлы құдалыққа қатысты әдет-ғұрыптардың мақал-мәтелдермен берілуін жазады. Көп ойланудың қажеттігін айтады. «Құда тау сықылды құламайды, ауыз тамыр жіп сықылды шыдамайды», «құда болғанша құдағылығыңды сұрас, құда болған соң кімде болсаң сыйлас», «қатын алма, қайын ал», «жақсы көрер досыңның атын алма, тайын ал», «қуанышқа қуанғам, қайғылы іске мұңайман», «малдан малды таңдаса, жайыңа көзін салмаса Құдайдың үлкен қарғысы» деп қазақтың жақсылары айтқан көрінеді. Сонымен қатар қоштасу, сыңсу, жар-жар, беташар, жоқтау, көңіл айту сияқты ауыз әдебиетінде сирек кездесетін ғұрыптық жырлардың тамаша үлгілері берілген.

Жосын-жоралардың нақты тарихи адамдардың өміріне байланысты жазылуы (Ерден Сандыбайұлы, Абылай хан т.б.) ескерткіштің құндылығын арттыра түседі. Көлемі аса көп болмаса да этнографиялық мәліметтерінің молдығы жағынан бұл қолжазбаны анық халық мұрасы деп атауға болады.

Қолжазбаның жарыққа шығуы еліміздің «100 ауыл, 100 қария, шежіре және ою-өрнек» бағдарламасына қосқан үлесіміз демекпіз. Сөз соңында қолжазбаны арабшадан қазіргі әліпбиге түсірген Орталық ғылыми кітапхананың сирек қолжазбалар бөлімінің, ғылыми қызметкері Гүлшат Мәсәлімқызына алғыс айтамыз. Кітап тек мәдени-тарихи мұра ғана емес, ұмытылып бара жатқан салт-дәстүрімізді қайта жаңғыртуға көмектесетін таза практикалық маңызы бар жәдігер.

Қорытынды

«Халқым қандай десең, салтымнан сынап біл» демекші, салт-дәстүрлерден этностың мінез-құлқы, үлгі-өнегесі, зейін-зердесі, даналығы мен даралығы, шешендігі мен тапқырлығы, ақыл-ойы, сондай-ақ, жаратушы мен жаратылысқа, өзін қоршаған жанды, жансыз әлемге деген моральдық, танымдық, этикалық көзқарастары көрінеді. Бұларды білмей, игермей, меңгермей жатып ұрпақтар арасында мәдени сабақтастықтың болуы да, ұлттық мәдениеті кең арнада, дұрыс бағытта дамуы да мүмкін емес (Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары, 2005). Сондықтан, халқымыздың ежелден желісі үзілмей жеткен көне салт-дәстүріміз бен әдет-ғұрыптарымызды, рухани-мәдени және адамгершілік дүниеміздегі қымбат қазыналарымызды көрсетіп, жас ұрпақтың таным-түсінігіне әсер ету өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Әдебиеттер мен деректер тізімі

Каримуллин, 1971 - Каримуллин Ә.У. Истоков татарской книги: от начала возникновения до 60-х годов XIX века. – Казань, 1971.

Марғұлан, 1985 - Марғұлан Ә. Ежелгі жыр аңыздар. – Алматы, 1985.

Тәкежанұлы, 2005 - Тәкежанұлы Қ.Қазақтың ежелгі әдет-ғұрыптары, - Алматы, Казиздат-КТ. – 2005 ж. – 83 бет.

Затаевич, 1925 - Затаевич А.В. Қазақ халқының мың әні. – М.: 1925.

Тәкежанұлы, 1959 - Тәкежанұлы Қ. Термелер. – Алматы, 1959.

Тәкежанұлы, 1964 - Тәкежанұлы Қ. Қария толғанысы. – Алматы, 1964.

Тәкежанұлы, 2013 - Тәкежанұлы Қ. Қазақтың ежелгі әдет-ғұрыптары. – Алматы, 201.

Рыбаков, 1989 - Рыбаков Б. Язычество в Древней Руси. М., 1989. С.279.

Хазанов, 1979 - Хазанов А.М. Скифское жречество // Советская этнография. – 1979.– №6.– С.48-50.

Оразаев, Смаилова, 1994 - Қалиев С., Оразаев М., Смаилова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: «Рауан», 1994.
Смағұлов, 2005 - Смағұлов Е.М. Қазақтың ас беру дәстүрі: қоғамдық-әлеуметтік қызметі (XVIII-XIX) ғғ деректері бойынша). Т.ғ.к. диссерт. авторефераты. – Алматы, 2005.
Қозыбаев, 1994 - Қозыбаев М. Жауға шаптым ту байлап. – Алматы: «Қазақстан», 1994.
Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. I том. – Алматы: «Арыс», 2005.

References:

Karimullin, 1971 – Karimullin A.U. Istokov tatarskoi knigi: it nachala vozniknovenya do 60-h godov XIX veka. – Kazan, 1971.
Margulan, 1985 – Margulan A. Ezhelgi zhyr anyzdar. – Almaty, 1985.
Takezhanuly, 2005 – Takezhanuly Q. Qazaqtyn ezhelgi adet-guryptary, - Almaty, Kazizdat-KT. - 2005zh. -83 bet.
Zatayevich, 1925 – Zatayevich A.B. Qazaq khalkynyn man anita. – M.: 1925.
Takezhanuly, 1959 – Takezhanuly Q. Termeler. – Almaty, 1959.
Takezhanuly, 1964 – Takezhanuly Q. Qaria tolganysy. – Almaty, 1964.
Takezhanuly, 2013 – Takezhanuly Q. Qazaqtyn ezhelgi adet- guryptary. – Almaty, 201.
Rybakov, 1989 – Rybakov B. Yazychestvo v Drevney Rusi. M., 1989. C.279.
Khazanov, 1979 – A.M. Skiphskoe zhrechestvo // Sovetskaya etnographia. – 1979. №6. – S.28-50.
Khazanov, Orazaev, Smailova, 1994 – Qaliev S., Orazaev M., Smailova M. Qazaq khalkynyn salt-dasturleri. – Alnaty: «Rauan»,1994.
Smagulov, 2005 – Smagulov E.M. Qazaqtyn as very dasturi: kogamdyk-aleumettik kyzmeti (XVIII-XIX) gg. Derekteri boiynsha). T.g.k. dissert. Avtorepheraty. – Almaty, 2005.
Kozybaev, 1994 – Kozybaev M. Zhauga shaptym tu bailap. – Almaty: «Qazaqstan», 1994.
Qazaq khalkynyn dasturleri men adet guryptary. I Tom. – Almaty: «Arys», 2005.

МАЗМҰНЫ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ САЯСАТЫ АЯСЫНДАҒЫ МЕТРОПОЛИЯ МЕН КОЛОНИЯНЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ ……………5
Абылхожин Ж.Б.
ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ ЖҰМЫС КҮШІ……………18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДӘУІРІНДЕГІ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ ДИАЛЕКТИКАСЫ……………31
Айтқазина М.М., Шамшиева Г.С.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ МҰРАСЫ ……………40
Алгожаева Н.С., Шашаев Ә.А., Зикирбаева В.С.
МҰРАЖАЙ ТОПТАМАЛАРЫНДАҒЫ ФОТОМАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕКТЕМЕЛІК МАҢЫЗЫ……………51
Арепова А.Д.
МАРАТ МҰҚАНОВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ОРТА ЖҮЗ РУЛАРЫНЫҢ ТАРАЛУ АЙМАҚТАРЫ……………62
Ахметжанова А.Т.
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНАН……………71
Әлімбаев Қ.С.
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ДӘУІРІНДЕГІ ЭЛИТА МЕН ХАЛЫҚТЫҢ ДІНИ ҰСТАНЫМДАРЫ (Ибн Рузбихан және Мұхаммед Әуез еңбектері бойынша)……………81
Әминов Т.М.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ БОЛАТ МАГИСТРАЛЬДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ (ТАРИХИ КӨЗҚАРАС)……………91
Әміржанова Н.С.
ЛАТЫН ӘЛІПБИЛІ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫНЫҢ ТАРИХИ ТАҒЫЛЫМЫ: ШЕТТІЛДІК СӨЗДЕРДІҢ ЖАЗЫЛУЫ (1929-40 жж.)……………112
Әшім Б.Ә.
ДОҢЫЗТАУДАҒЫ БЕСБАЙ ЖӘНЕ ИЗЕНАҒАШ ДІНИ-ТҰРҒЫН КЕШЕНДЕРІНІҢ МЕШІТТЕРІ……………126
Джолдыбаева У.М., Қозыбақова Ф.А.
ЖАҺАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАН МЕН ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОЛОГИЯ САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ……………134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ БИЛІГІ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ-ОРЫС ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ БАЙЛАНЫСТАРЫ……………146
Жұматов Д.С.
ІС ҚАҒАЗДАРЫН ЖҮРГІЗУДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ КӨШІРУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ЗАРДАПТАРЫ……………161
Закарья Р.
1920-1930 ЖЖ. ШЕТЕЛДІК САЯСИ ЖӘНЕ ЕҢБЕК МИГРАНТТАРЫНА ҚАТЫСТЫ КЕҢЕС ОДАҒЫНЫҢ САЯСАТЫ ……………169
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XVIII ҒАСЫРДАҒЫ РЕСЕЙ ӨКІМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДАҒЫ САЯСИ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАДАМДАРЫ ……………177
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XIX ҒАСЫРДАҒЫ ПЕТРОПАВЛ ҚАЛАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭТНИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ……………191
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ……………202
Ибраева А.Ғ., Темірханова Ә.С.
КЕҢЕСТІК БИЛІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘКІМШІЛІК-ТЕРРИТОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (XX ғ. бас. Солт. Қазақстан өңірі мысалында)……………216
Ибраева А.Ғ., Темирханова А.С.
ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК ӨҢІРІН ЗЕТТЕУДІҢ ТАРИХНАМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ……………233
Иембекова М.О., Божеева Б.З.
ҚАЗАҚСТАН-ӘЗЕРБАЙЖАН: ӨЗАРА ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ӘЛЕУЕТІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ……………244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІБІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ЖЫЛДАРЫНДА ЖӘНЕ НЫҒМЕТ НҰРМАҚОВ (1924-29 жж.)……………258

Кәрібаев Б.Б., Нұртазина Н.Д.
ӘЗ-ЖӘНІБЕК ХАННЫҢ ТАРИХИ ТҰЛҒАСЫ (шығыс нарративтері мен қазақтың шежіре аңыздары негізінде)..........274
Қалыбекова М.Ч.
ЖАЗАЛАНҒАН ХАЛЫҚТАР: ҚАЗАҚ ЖЕРІНЕ ХАЛЫҚТАРДЫ ДЕПОРТАЦИЯЛАУ ТАРИХЫНАН..........295
Қанағатова Н.
ТҰРМЫС-САЛТ ЖЫРЛАРЫНЫҢ ЕЖЕЛГІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ НҰСҚАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ КОНТЕКСІ..........312
Қасенова А.Д., Құрманқұлов Ж., Сүйіндікова М.Қ., Утубаев Ж.Р.
ҮҢІРЕК ҒИБАДАТХАНАСЫНА ЖҮРГІЗІЛГЕН АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ АЛҒАШҚЫ ҚОРТЫНДЫЛАРЫ..........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б.Ж., Қозыбаева М.М.
ҰЛЫ ОТАН СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ПАВЛОДАР ҚАЛАСЫ..........337
Құрманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ӘЛЕУМЕТТІК ТОП ҰҒЫМЫ АЯСЫНДА ДІНИ ЖАМАҒАТТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУЫ МӘСЕЛЕСІ..........352
Мұқаметханұлы Н., Бейсенбаев О.
COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА «БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» ИНИЦИАТИВАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРІ..........368
Мұхатова О.
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР ТАРИХЫНЫҢ ПОСТКЕҢЕСТІК КЕЗЕҢДЕ ЗЕРТТЕЛУІ (1992-2019 жж.)..........378
Өмірбекова Ж.
ЕУРАЗИЯ КӨШПЕЛІЛЕРІНІҢ ЭТНОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ АЛҒЫШАРТТАРЫ..........390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
XIX ҒАСЫРДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚ КӨТЕРІЛІСТЕРІНІҢ ЖЕТЕКШІЛЕРІ (ресейлік мерзімді баспасөз материалдары бойынша)..........402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ҚАЗАҚ-ФРАНЦУЗ ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫ..........411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ЗАМАНАУИ ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТАРИХИ ЖАДЫ: ҚАҺАРМАНДАР МЕН ІШКІ МӘНДЕРДІ ІЗДЕУ..........420
Толамисов А.Ғ., Айдынбекұлы А.
ПАТРИОТИЗМ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ..........429
Тоқтабай А.У.
ҒҰНДАРДЫҢ АТТЫ ӘСКЕРЛЕРІ..........439
Тоқтабай А.У.
ҚАЗАҚТЫҢ АЛҒАШҚЫ КӘСІПҚОЙ ЭТНОГРАФТАРЫНЫҢ БІРІ ҚҰСАЙЫН ТӘКЕЖАНҰЛЫ..........452
Тоқтабай А.У., Карамендина М.Ө.
ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДАҒЫ МАЛ ПІРЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҒҰРЫПТЫҚ ЕСКЕРТКІШТЕР (ЗЕҢГІ БАБА, ШОПАН АТА МАЗАРЛАРЫ)..........460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ҚАЗАҚ ДВОРЯНДЫҒЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ: XIX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗГЕРІСТЕР ТУРАЛЫ..........472
Уалтаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МЕХАНИЗМДЕРДІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ..........483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
ЭТНОСАРАЛЫҚ ТӨЗІМДІЛІКТІ НЫҒАЙТУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ РӨЛІ..........492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ӨТКЕН ҒАЛАМДЫҚ ПАНДЕМИЯҒА ШОЛУ: ИНФЕКЦИЯЛАР ЖӘНЕ ТАРИХИ ҮДЕРІСТІҢ ЖАЛПЫ БАРЫСЫ..........502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН АРХЕОЛОГИЯСЫ (Г.А. Кушаевтың 95 жылдығына арналған)..........515

Шалғынбай Ж.
КЕҢЕС ДӘУІРІНЕ ДЕЙІНГІҚАЗАҚ КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТ БАСЫЛЫМДАРЫ………...…..…523
Шалекенов М.У.
ОРТАҒАСЫРДАҒЫ БАЛАСАҒҰН ЭТИМОЛОГИЯСЫ….....................................………..……...................................536
Шапиева Г.
ҚЫТАЙДАҒЫ МИГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (XX ғ. аяғы – XXI ғ. басы)………………..….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АЙҚЫНДАУ: ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢ……….….......560
Шілдебай С.Қ.
ҚАЗАҚ АКСР ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНАН……………………..........……583

СОДЕРЖАНИЕ

Абдилдабекова А.М., Телеуова Э.Т., Кабдолдина К.К.
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕТРОПОЛИИ И КОЛОНИИ В КОНТЕКСТЕ ПОЛИТИКИ
РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ……….......................................………..…...…5
Абылхожин Ж.Б.
РАБОЧАЯ СИЛА ИНДУСТРИАЛИЗАЦИИ……….................................…...……..……..18
Абылхожин Ж.Б., Крупко И.В.
ДИАЛЕКТИКА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В ЭПОХУ АРХЕОМОДЕРНА...………..…….......................................31
Айтказина М.М., Шамшиева Г.С.
ВОЕННОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕТЕРАНОВ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ ....………..…..…40
Алгожаева Н.С., Шашаев А.К., Зикирбаева В.С.
ИСТОЧНИКОВЕДЧЕСКАЯ ЗНАЧЕНИЕ ФОТОМАТЕРИАЛОВ В КОЛЛЕКЦИЯХ МУЗЕЕВ………......................…51
Арепова А.Д.
ТЕРРИТОРИЯ РАССЕЛЕНИЯ ПЛЕМЕН И РОДОВ СРЕДНЕГО ЖУЗА В ТРУДАХ М.МУКАНОВА ……….............62
Ахметжанова А.Т.
ИЗ ИСТОРИИ ЖЕНСКОГО ДВИЖЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ……………………………….……………………....71
Алимбаев К.С.
РЕЛИГИОЗНЫЕ ВОЗЗРЕНИЯ ЭЛИТЫ И МАССЫ КОЧЕВНИКОВ К ЭПОХУ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА
(по трудам Ибн Рузбихана и Мухаммада Аваза)…………………………..……………………………….……....81
Аминов Т.М.
ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СТАЛЬНЫХ МАГИСТРАЛЕЙ
КАЗАХСТАНА (ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)……………………………….…………………….…....……..91
Амиржанова Н.С.
ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ НА ОСНОВЕ ЛАТИНСКОЙ ГРАФИКИ:
НАПИСАНИЕ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ (1929-1940 гг.)………………………………………………….……………112
Ашим Б.А.
МЕЧЕТИ КУЛЬТОВО-ЖИЛИЩНЫХ КОМПЛЕКСОВ БЕСБАЙ И ИЗЕНАГАШ В ДОНЫЗТАУ ……….............….126
Джолдыбаева У.М., Козыбакова Ф.А.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ…………………….……………………….………...………………..…..134
Жаппасов Ж.Е., Тасилова Н.А., Кулмесканова С.С.
КАЗАХСКО-РУССКИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНА
ПРАВЛЕНИЯ ТАУЕКЕЛ ХАНА…………………………………………………………….…………………..146
Жуматов Д.С.
ВВЕДЕНИЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В ДЕЛОПРОИЗВОДСТВО: ПРОБЛЕМЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ……….………161
Закарья Р.
ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО СОЮЗА ПО ОТНОШЕНИЮ К ИНОСТРАННЫМ ПОЛИТИЧЕСКИМ
И ТРУДОВЫМ МИГРАНТАМВ ПЕРИОД 1920–1930 гг.…………………………………………….…....….169
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ШАГИ РОССИЙСКОЙ ВЛАСТИ В СЕВЕРНОМ РЕГИОНЕ
КАЗАХСТАНА В XVIII ВЕКЕ (на основе материалов по истории г. Петропавловска)……………….….……..177
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
СОЦИАЛЬНО-ЭТНИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ГОРОДА ПЕТРОПАВЛОВСКА В XIX ВЕКЕ………......................…191
Ибраева А.Г.,Темирханова А.С.
СЕВЕРНЫЙ КАЗАХСТАН В НАЧАЛЕ XX ВЕКА…………….………………………………………………..202
Ибраева А.Г., Темирханова А.С.
АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КАЗАХСТАНА В СИСТЕМЕ
СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ (на примере Северного региона Казахстана в начале XX века)………………….…..…216
Ибраева Г., Темирханова А.С.
ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ СЕВЕРНОГО РЕГИОНА КАЗАХСТАНА……………………………….........233
Иембекова М.О., Бюжеева Б.З.
КАЗАХСТАН-АЗЕРБАЙДЖАН: ПОТЕНЦИАЛ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ
ВЗАИМНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ....…244
Кабдушев Б.Ж., Құдайбергенұлы Б.
Н. НУРМАКОВ И ВОССТАНОВЛЕНИЕ ПРОМЫШЛЕННОСТИ КАЗАХСТАНА В 1924-1929 гг.………..........…258

Карибаев Б.Б., Нуртазина Н.Д.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ФИГУРА КАЗАХСКОГО ХАНА АЗ-ДЖАНИБЕКА (на основе восточных нарративов и генеалогических мифов казахов)……………………….……………………………...………………...274
Калыбекова М.Ч.
НАКАЗАННЫЕ НАРОДЫ: ИЗ ИСТОРИИ ДЕПОРТАЦИИ НАРОДОВ В КАЗАХСТАН……….............................…295
Канагатова Н.
ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЙ КОНТЕКСТ ТЕКСТОВ НАРОДНЫХ И СОВРЕМЕННЫХ БЫТОВЫХ-ОБРЯДОВЫХ ПЕСЕН ….................................………..…..............................…312
Касенова А.Д., Курманкулов Ж., Суюндикова М.К., Утубаев Ж.Р.
ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ РАБОТ НА СВЯТИЛИЩЕ УНИРЕК ……………….........327
Құдайбергенұлы Б., Кабдушев Б. Ж., Козыбаева М.М.
ГОРОД ПАВЛОДАР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ………...................................……........…337
Курманалиева А.Д., Хумархан Ж.
ПРОБЛЕМА ВОЗНИКНОВЕНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЩИН В КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНЫХ ГРУПП……..…...352
Мукаметханулы Н., Бейсенбаев О.
ВЫЗОВЫ В РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВЫ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ» В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19……………………………………………………………………….368
Мухатова О.
ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНЫХ ДВИЖЕНИЙ В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В ПОСТСОВЕТСКИЙ ПЕРИОД (1992-2019 гг.)………..…378
Омирбекова Ж.
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭТНОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ КОЧЕВНИКОВ ЕВРАЗИИ (по материалам российских исследователей XVIII в.)………......................................…390
Садвокасова З.Т., Мухатова О.Х.
ПРЕДВОДИТЕЛИ НАРОДНЫХ ВОССТАНИЙ В КАЗАХСТАНЕ XIX ВЕКА……………….............................…402
Сарыбаев М., Диканбаева А.
КАЗАХСТАНСКО-ФРАНЦУЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ КУЛЬТУРЫ И ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ……………………………………….……………............411
Султангазы Г.Ж., Мукатаева Л.К.
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНА: ПОИСКИ ГЕРОЕВ И СМЫСЛОВ …………………………………………………………………………………………...420
Толамисов А. Г., Айдынбекулы А.
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ПАТРИОТИЗМА …………………………………………......429
Токтабай А.У.
КОННИЦА ГУННОВ……………………………...………………………...………………….….....439
Токтабай А.У.
ОДИН ИЗ ПЕРВЫХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЗАХСКИХ ЭТНОГРАФОВ К. ТАКЕЖАНУЛЫ……………………………………………………………………...452
Токтабай А.У., Карамендина М.О.
КУЛЬТОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ТАШКЕНТА, СВЯЗАННЫЕ С ПОКРОВИТЕЛЯМИ ЖИВОТНЫХ……………......460
Тулешова У.Ж., Галимов Е.А.
ИССЛЕДОВАНИЕ КАЗАХСКОГО ДВОРЯНСТВА: О СОЦИАЛЬНОМ ПРЕОБРАЗОВАНИИ СТЕПИ В 19 ВЕКЕ ....………..……472
Уатаева А.С., Бидахметова Ш.Б.
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖЭТНИЧЕСКИХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН ………..........................………..…..…483
Уалтаева А.С., Пернекулова М.
РОЛЬ АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ МЕЖЭТНИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ…...492
Ужкенов Е.М., Шотанова Г.А.
ОБЗОР ПРОШЛЫХ МИРОВЫХ ПАНДЕМИЙ: ИНФЕКЦИИ И ОБЩИЙ ХОД ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА……………………...…………...……………………………………………502
Уралбаева Ж.
Г.А. КУШАЕВ В АРХЕОЛОГИИ КАЗАХСТАНА (к 95-летию Г. А. Кушаева)....……..............................……….…515
Шалгынбай Ж.
КАЗАХСКАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАНИЯХ ДОСОВЕТСКОГО ПЕРИОДА……….......…523

Шалекенов М.У.
ЭТИМОЛОГИЯ СРЕДНЕВЕКОВОГО БАЛАСАГУНА………..………..……536
Шапиева Г.
ОСОБЕННОСТИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КИТАЕ (конец XX – начало XXI вв.)………………..…….548
Шаяхметов Н.У., Байшов Б.Б., Четин Нур
ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЙСКОГО МОРЯ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ ………………………………………………………………..………………………..…...560
Шилдебай С.К.
ИЗ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В КАЗАХСКОЙ АССР ……….............……583

CONTENTS

Abdildabekova A.M., Teleuova E.T., Kabdoldina К.К.
RELATIONS BETWEEN THE MOTHER COUNTRY AND THE COLONY IN THE CONTEXT OF THE POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE ……………......................................…………...5
Abylkhozhin Zh.B.
LABOR FORCE OF THE INDUSTRIALIZATION..………………..................................18
Abylkhozhin Zh.B., Krupko I.V.
DIALECTICS OF HISTORICAL MEMORY IN THE AGE OF ARCHAEOMODERN..........…..31
Aytkazina M.M., Shamshieva G.S.
MILITARY HERITAGE OF THE GREAT PATRIOTIC WAR VETERANS....................…...40
Algojaeva N.S., Shashaev A.K., Zikirbaeva V.S.
SOURCE OF PHOTOGRAPHY IN MUSEUM COLLECTIONS …………………..51
Arepova A.D.
TERRITORY OF DISTRIBUTION OF MIDDLE ZHUZ’SNOMADIC TRIBES IN THE WORKS OF M. MUKANOV..62
Ahmetzhanova A.T.
FROM THE HISTORY OF THE WOMEN'S MOVEMENT IN KAZAKHSTAN..71
Alimbayev K.C.
RELIGIOUS VIEWS OF THE ELITE AND THE MASS OF NOMADS IN THE ERA OF THE KAZAKH KHANATE (based on the works of Ibn Ruzbihan and Muhammad Avaz)……………….............……………..81
Aminov T.M.
MAIN STAGES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN’S RAILWAY MAIN LINES (HISTORICAL ASPECT)..…..91
Amirzhanova N.S.
HISTORY OF KAZAKH WRITING BASED ON THE LATIN ALPHABET: THE WRITING OF FOREIGN WORDS (1929-1940s)……………...……….........……..…..…………...112
Ashim B.A.
MOSQUES OF BESBAY AND IZENAGASH RELIGIOUS-RESIDENTIAL COMPLEXESIN DONYZTAU................126
Dzholdybaeva U.M., Kozybakova F.A.
ENVIRONMENTAL COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CENTRAL ASIA COUNTRIES IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION ………………………………………….....….........…………134
Zhappasov Zh.E., Tasylova N.A., Kylmeskanova S.S.
KAZAKH-RUSSIAN DIPLOMATIC RELATIONS DURING THE REIGN OF TAUKEL KHAN…………………………………………………….....................................………………….146
Zhumatov D.S.
INTEGRATION OF THE KAZAKH LANGUAGE IN OFFICE WORK: PROBLEMS AND CONSEQUENCES………………..…..161
Zakarya R.
POLICY OF THE SOVIET UNION REGARDING FOREIGN POLITICAL AND LABOR MIGRANTS IN THE PERIOD OF 1920-1930…………...…...………169
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
POLITICAL AND ECONOMIC STEPS OF THE RUSSIAN GOVERNMENT IN THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN XVIIICENTURY (Based on the materials of Petropavlovsk history)...177
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
SOCIO-ETHNIC SITUATION OF THE CITY OF PETROPAVLOVSK IN THE XIX CENTURY……………….......….191
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
NORTH KAZAKHSTAN AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY…………............…..202
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ISSUES OF KAZAKHSTAN IN THE SOVIET SYSTEM (on the example of the Northern region of Kazakhstan in the early twentieth century)……………………………................216
Ibraeva A.G., Temirkhanova A.S.
HISTORICAL ISSUES OF RESEARCH OF THE NORTHERN REGION OF KAZAKHSTAN ……………...………......233
Iyembekova M.O., Buzheeva B.Z.
KAZAKHSTAN-AZERBAIJAN: POTENTIAL AND CURRENT STATEOF MUTUAL COOPERATION……………..244

Kabdushev B.Zh., Kudaibergenuly B.
N. NURMAKOV AND RESTORATION OF KAZAKHSTANI INDUSTRY IN 1924-1929……………………...……..258
Karibayev B.B., Nurtazina N.D.
HISTORICAL FIGURE OF KAZAKH KHAN AZ-JANIBEK (based on the eastern narratives
and genealogical myths of Kazakhs)…..............................……………...……274
Kalybekova M.Ch.
PUNISHED PEOPLES: FROM THE HISTORY OF DEPORTATION OF PEOPLES IN KAZAKHSTAN…………...…295
Канагтова N.
HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT OF TEXTS OF FOLK AND MODERN
HOUSEHOLD-RITUAL SONGS..312
Kasenova A.D., Kurmankulov Zh., SuyundikovaM.K., UtubayevZh.R.
INITIAL RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL WORK IN THE SANCTUARY OF UNIREK …....................................327
Kudaibergenuly B., Kabdushev B.Z., Kozybayeva M.M.
PAVLODAR IN THE YEARS OF THE GREAT PATRIOTIC WA …………...................…...….....................................…337
Kurmanaliyeva A.D., Khumarkhan Zh.
THE PROBLEM OF THE ESTABLISHMENT OF RELIGIOUS COMMUNITIES IN THE CONTEXT
OF THE CONCEPT OF SOCIAL GROUPS………………...…352
Mukametkhanuly N., Beisenbayev O.
CHALLENGES IN THE IMPLEMENTING OF «ONE BELT, ONE ROAD»
INITIATIVE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC ………....................…………………………...…368
Mukhatova O.
STUDY OF THE HISTORY OF NATIONAL LIBERATION MOVEMENTS IN THE KAZAKH STEP
IN THE POST-SOVIET PERIOD (1992-2019)…………………………………......…..…………......................................378
Omirbekova Zh.
BASES OF FORMATION OF ETHNO-ECOLOGICAL TRADITIONS OF NOMADS OF EURASIA
(based on materials from Russian researchers of the eighteenth century)……………………………………………..........390
Sadvokasova Z.T., Muhatova O.Kh.
THE LEADERS OF THE POPULAR UPRISINGS IN KAZAKHSTAN OF THE XIX CENTURY
(based on the materials of the Russian periodical press)..402
Sarybayev M., Dikanbayeva A.
KAZAKH - FRENCH RELATIONS IN THE FIELD OF CULTURE AND EDUCATION AT THE PRESENT STAGE...411
Sultangazy G.Zh., Mukataeva L.K.
HISTORICAL MEMORY IN THE CONDITIONS OF MODERN KAZAKHSTAN:
SEARCH FOR HEROES AND MEANINGS……………………………………………………………...….………..420
TolamissovA.G., Aidynbekuly A.
THEORETICAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF PATRIOTISM……………...……429
Toktabay A.U.
CAVALRY OF THE HUNS…………………...…………………439
Toktabay A.U.
ONE OF THE FIRST PROFESSIONAL KAZAKH ETHNOGRAPHERS K. TAKEZHANULY………..…......................452
Toktabay A.U., Karamendina M.O.
THE CULT MONUMENTS OF TASHKENT, ASSOCIATED WITH PROTECTORS OF ANIMALS
(SHRINES ZENGI BABA, SHOPAN ATA)...……………...……460
Tuleshova U., Galimov Y.
RESEARCHING THE KAZAKH NOBILITY: ABOUT SOCIAL CHANGES IN THE
19TH CENTURY STEPPE………………….............……………..472
Ualtayeva A.S., Bidakhmetova Sh.B.
WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL INTERETHNIC MECHANISMS IN THE REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN……………………...…..483
Ualtayeva A.S., Pernekulova M.
STRENGTHENING INTERETHNIC TOLERANCE ……………..…492
Uzhkenov E.M., Shotanova G.A.
OVERVIEW OF THE PAST GLOBAL PANDEMICS: INFECTIONS AND THE OVERALL COURSE
OF THE HISTORICAL PROCESS.……...………….………...502

Uralbayeva Zh.
G.A. KUSHAEV IN ARCHEOLOGICAL SCIENCE OF KAZAKHSTAN (to G. A. Kushayev's 95 year)………...……....515
Shalgynbay J.
KAZAKH ART LITERATURE IN PUBLIC PUBLICATIONS ………………...…523
Shalekenov M.U.
ETHYMOLOGY OF THE MEDIEVAL BALASAGUN ……………….............................…..536
Shapiyeva G.
FEATURES OF MIGRATION PROCESSES IN CHINA (late XX–early XXIcenturies)………..............................……...548
Shayakhmetov N., Baishov B., Çetin Nur
DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF THE CASPIAN SEA:
HISTORY AND MODERNITY ………………………………………..560
Shildebay S.
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE HEALTHCARE
SYSTEM IN THE KAZAKH ASSR.…………………………………..583

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2020. 2(22)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2020.
Пішімі 70х100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: https://edu.e-history.kz

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй